

*Nemzedéki sorsmodell – Kilencek**Gondolatok Mezey Katalin és Oláh János költészetéről*

hatvanas évek derekán-végén induló, akkor tájt huszonvalahányadik esztendejüket taposó *Kilencek* két prominens tagja Mezey Katalin és Oláh János. Egyetemi társuk, Kodolányi Gyula emlékei szerint már diákkorukban „született szervezők” voltak: kezdettől fogva „lankadatlanul keresték a repedéseket a monolitikus rendszeren, keresték a csörgedező ereket, amelyek életet teremthetnek” (vö. Utószó Oláh János *Por és Hamu* című kötetéhez. Magyar Napló Kiadó, 2002).

Az ELTE BTK magyar-népművelés, illetve magyar-könyvtár szakos hallgatóként a hatvanas évek első felében az Eötvös, illetve a Ráday Kollégiumban, valamint a Koczás Sándor vezette alkotókörben egymásra talált néhány „költőpalánta”: Győri László (sz. 1942), Kiss Benedek (sz. 1943), Konc(zek) József (sz. 1942), Mezey Katalin (sz. 1943), Oláh János (sz. 1942), Péntek (Molnár) Imre (sz. 1942), Rózsa Endre (sz. 1941), Utassy József (sz. 1941), a náluk valamivel fiatalabb Kovács István (sz. 1945) pedig az antológia szervezési időszakában csatlakozott hozzájuk. Velük együtt járt egyetemre leendő monográfusuk, a későbbi neves irodalomtörténész, Vasy Géza is (sz. 1942).

Költőérlelő időszak volt ez az évtized a bölcsészkaron! Diáklapok indítása (*Mozdulók, Napok, Tiszta szívvel*), majd egy-két szám utáni betiltása tette pezsgővé az életet. A néhány évvel idősebb, akkoriban már első kötetüket előkészítő, szélesebb körben is ismert pályatársaknak (Asperján György, sz. 1939; Ágh István, sz. 1938; Baranyi Ferenc, sz. 1937; Bella István, sz. 1940; Buda Ferenc, sz. 1936 stb.) komoly pártfogói voltak az irodalmi életben (olykor éppen a politikai gáncsoskodások ellenében!); a „Kilencek”-nek viszont keservesen meg kellett küzdeniük a legcsekélyebb elismerésért is. Az ekkor tájt szerveződő Egyetemi Színpad körül verbuválódott tehetséges fiatal színésznövendékek (Dobai Vilmos és Ruszt József vezetésével Benke Éva, Jordán Tamás, Fodor Tamás, Grünswalsky Ferenc, Kőváry Katalin, Kristóf Tibor, Sólyom Kati, sőt egy ideig Mezey Katalin) az akkori alternatív színpadelfogásban elő is adták Mezey Katalin, Oláh János egyik-másik művét. (A *Kilencek* indulásáról, további útjáról lásd: Csontos János: *Együtt és külön – A Kilencek*, interjúkötet, 1990; Vasy Géza: *A Kilencek – az Elérhetetlen Föld alkotói*, 2002).

* * *

Már 1965/66-ban készen állt a *Kilencek* közös antológiája, az *Elérhetetlen Föld*, de csak 1969-ben sikerült megjelentetniük, hosszas huzavona után. Oláh János így idézi fel egykori Canossa-járásukat az irodalompolitika útvesztőjében: „Az antológia megjelenése irodalmi életünk csodája, a monolitikus szervezettség ritka kudarcainak egyike.” Két kiadói visszautasítás után Juhász Ferenc, Kormos István, Nagy László és Váci Mihály pártfogó ajánlásával magánkiadásra gondoltak, de erre sem kaptak engedélyt. Fentiek közbenjárására végül Darvas József, az Írószövetség akkori elnöke intezte el, hogy az Ifjúsági Lapkiadó gondozásában mégis napvilágot lásson kötetük. „Addigra természetesen már a boltokban volt az a két antológia is (*Első ének*. Kozmosz K., 1968; *Költők egymás közt*. Szépirod. K.,

1969), amelyeket a kiadók jóval a mi elutasításunk után kezdtek szervezni.” Az antológia körüli színjáték időszakában folyóiratot is próbáltak indítani. A *Kísérlet* című lap három száma – előzetes engedéllyel! – el is készült, Váci Mihály közbenjárására Molnár Mátyás, a vajai Vay Ádám Múzeum igazgatója vállalta a kiadást – de megjelenés előtt, 1970-ben elkobozta a rendőrség a számokat. Így a csoport bizonyos értelemben kezdettől fogva „priuszos”-nak számított (vö. Csontos János: i.m. 47–49).

Az *Első ének* 38, a *Költők egymás közt* 15 – akkor még kötet nélküli – költőt mutatott be (a Kilencek közül egyedül Kiss Benedek kapott helyet az utóbbiban). Majd a továbbiakban még két „fiatal költők” antológia is megjelent (A *magunk kenyere*n, 1971; *Ne mondj le semmiről*, 1974). E népes csapatból (összességében mintegy nyolcvan poéta!) ma már alig 15–20 nevet tartunk számon, köztük van a Kilencek java is, akik pedig a tűr/tilt határmezsgyéjén táncoltak évtizedeken át... A nehéz időszakot „túlérték”, egy hősi halottal a vállukon (Rózsa Endre, 1941–1995), s a rendszerváltás óta a szellemi élet meghatározó szereplői, formálói lettek.

Az *Elérhetetlen Föld* végül is 1969 karácsonyán került ki a nyomdából (ami szimbolikusan is értelmezhető!). Nagy László, a korszak költőfejedelme, bevezető soraiban így ajánlja az olvasók figyelmébe ifjú pályatársait: „A torkon vágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül. [...] Komoly ügyekről komolyan szólnak. Etikus költők, felelősségvállalók. [...] A vershez sokféle erő kell. Én a jövőre nézve is – hiszek az ő erejükben.”

A kritika meglehetősen vegyes véleménnyel fogadja a kötetet. Czine Mihály, Ilia Mihály és néhány – akkor még fiatal! – irodalomtörténész (Görömbei András, Kabdebó Lóránt, Kenyeres Zoltán stb.) elismerően méltatja. A hazai művészeti életre éberen figyelő Határ Győző pedig – londoni fellegvárából – bátorítóan szól az ifjú poétákról, „az eszmék romantikusai”-nak nevezvén őket. Javukra írja, hogy hangvételben, formai gazdagságban el mernek térni a hazai költészetben már-már kötelező sablonoktól, s hogy az előttük járó legjelentősebb költőelődök (Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky, Weöres stb.) nyomdokain indulva járják a maguk kísérletező útját. Illúziófosztató, bátor szembefordulásuk a „van”-nal hozzájárul a korszak nagy „hazugságösszjátéka” leleplezéséhez (vö. Határ Győző: *Irodalomtörténet*. Tevan K., 1991, 461–463).

Egy ideig úgy tűnik: a döcögős kezdet után mégis felível pályájuk. Győri László első kötete (*Ez a vers eladó*) már 1968-ban megjelenik, s aztán sorra a többieké is: Utassy Józsefé 1969-ben (*Tűzem, lobogóm*), 1970-ben Kiss Benedeké (*Gazdátlan évszak*), Mezey Kataliné (*Amíg a buszra várunk*), Rózsa Endréé (*Kavics-szüret*); 1972-ben Oláh Jánosé (*Fordulópont*), aztán – kissé késleltetve – Kovács Istváné (*Havon forgó ég*, 1973), Péntek Imréné (*Éjjeli pályaudvar*; 1974). Egyedül Konc(zek) József kapta vissza következetesen a kiadóktól a munkáit, így ő majd csak a nyolcvanas évek derekán, a fellazuló diktatúra időszakában jut kötethez (*Galambok, galambok a történelemben*, 1986; *Egy szó*, 1987).

Utólag nézvést meglepőnek tűnik, hogy az egymás után sorjázó kötetek nem arattak jelentőségükhöz méltó elismerést. A kritika meglehetősen fanyalogva fogadta ezt a nemzedéket, nyilván azért, mert látásmódjában, formakezelésében nyilvánvalóan eltért az ekkor tájt elvárt „közéleti” hagyományoktól. Az irodalomtörténetbe azonban csakhamar „belopták” magukat: 1980-ban a *Kortársaink* sorozatban megjelenő *Fiatall magyar költők* (1969–1978) című kötetben mint „reményteljes ígéretek” szerepelnek harmincegy pályatársukkal egyetemben.

* * *

Az *Elérhetetlen Föld* alkotói nemcsak a saját, hanem egész nemzedékük közérzetét, változtatni próbáló, lázadó indulatát, társadalomjobbító vágyát fejezték ki.

Elementáris tiltakozásukat a korszak képmutató, manipulatív ideológiai propagandája s a társadalmi visszásságok ellen Utassy József fogalmazta meg a legerőteljesebben. *Zúg*

március című költeményét igen hamar szárnyára vette a hír; a hetvenes években a merészebb szellemű iskolákban országszerte a március 15-ei ünnepségek repertoárján szerepelt. „Petőfies” bátorsággal harsogta bele a Kádár-korszak pocsolyás-mocsaras állóvizébe: „Én szemfedőlapod lerántom: / kelj föl és járj, Petőfi Sándor! //...// Szedd össze csontjaid, barátom: / lopnak a bőség kosarából, // a jognak asztalánál lopnak, / népek nevében! S te halott vagy? // Holnap a szellem napvilágát / roppantják ránk a hétszer gyávák. // Talpra, Petőfi! Sirodat rázom: / szólj még egyszer a szabadságról!”

Ugyanakkor kezdettől fogva a bőrükön érezték: ezt a hangnemet „nem tanácsos” megütni, túl közel van még az ’56 utáni véres megtorlások emléke. A valóságviszonyokba nem tudnak alakítóan beavatkozni, jobb tehát, ha némileg „hátrább lépve”, szemlélődő pozíciót vesznek fel, s a lázadó-lázító hangot távolságtartó iróniára cserélik. Ezt az életérzést Rózsa Endre fejezi ki a legpontosabban: „Az ember már a dolgokhoz / terep-színű pofát vág, / de van-e joga, gondolkozz! / feladni minden álmát?” (*Párbuzamok*). Itt már / még hősi halált sem lehet halni, legfeljebb korán elsorvadni: „sosem halunk meg ezen a csatatéren / mert nem csatatér ez, s mi nem harcolunk / csak kínjában megrepedt föld ez itt / dehogyan lövészárkok / mesebeszéd, hogy ágyú tátog / csak kitárt szánkat szövö be a pók” (*Elsűllyedt csatatér*).

A költői szereptudat átértékelését a legtisztábban Péntek (Molnár) Imrénél figyelhetjük meg. Az ő iróniája sem mentes a tragikus hangoltságtól: „Unalmas lett a mártíromság / bukott vigécek hősi póza. [...] Én kiszállok a kocsiból / ott, ahol nincs megálló. / A zörgő szerelvény ellohol, / jajgatva csattan át a váltó. / Az lesz ám a megérkezés, / ha magához ölel a talpfa. / Ünnepeyes lesz az egész, / döng tábori csinnadratta” (*Ifjúságom emlékműve*).

Sorsuk történelmi beágyazottságát, a „keresztthordás” – krisztusi, nemzeti – örökségének vállalását Kovács István tudatosítja a legmeggyőzőbben. A hősi múlt eltemetve, mennyi heroikus áldozat sem tudta „megváltani” ezt az országot, ezt a népet: „A galambdúcos kapuk megfeketednek. [...] Holtak földből kifehérlő / csontöklei a házak. /.../ Tűzremegéssel haldoklik / az utak keresztjére feszített ember. / Új emlékművek keletkeznek. / Mert sírba csavarozzák itt / az élőket is / az égbe-növekvő kopjafák” (*Kopjafák*).

Kiss Benedek a népballadák mélységes mély tragikumával éli meg a tehetetlenségre kárhoztatott élőhalottak örök keservét, mitologikus háttérbe ágyazva mint nemzedéki-nemzeti sorsot: „A hátba szúrt határ felett / varjak hajhásszák a telet / hónalja nád, hűvös nyálka / – ő, mindszentek éjszakája! – / a sóhajok is kihűlnek, / házuk előtt, estefelé / a vének megfeketülnek. // Ihajj, ez a nomád nóta / halottak tárogatója, / fújjad, az ős őszi este / arcod juhar-színre fesse” (*Ősök lármája-békéje*). Talán az ő versei a legzeneibebek, a mélytudatban lappangó archeképek szinte maguktól törnek fel, szavai muzsikálnak, s a versdallam maga is – mint ősi dúdoló – altató-zsongító. Ebből az álomból nincs – nem lesz ébredés!

Mezey Katalin nőies szubjektivitással lázad a körülmények hatalma ellen, úgy érzi, nem tudja olyan szabadon kifejezni adottságait, ahogyan azt benső lobogása kívánná: „Nem szeretem a tűzszagot, / magára hagyott tűz vagyok. / Lángokkal nem vetekszem, / magamban megbetegszem, / saját füstömbe fulladok” (*Ének*). A külvilágot ő is lefojtottnak, ernyedtnak érzi, szeretné „felrázni”, a tetszhalálból kiemelni, de sejtje: ez lehetetlen. „Temető fölött hull a szén / fekete eső feketén / fáradt álmokon, / holtakén” (*Kormos szél*). A magányt nehezen viseli, de a hagyományos női önfeladást magához méltatlannak érzi – akkor már inkább az egyedüllét: „Én nem tudlak szeretni úgy, / hogy érted magamat adom fel. / Ez a hiány, lásd, nem telik be / se szóval már, se szerelemmel. // Ki attól félttem, elveszítlek, / megtartani már nem akarlak. / Fellázadó ön-védelemmel / visszakérem magam magamnak” (*Hidegebb lesz*).

A kötet címadó vers Oláh Jánostól származik. Az „elérhetetlen föld” az álmok – a képzelet – a tiszta harmónia világa. Nagypapja, a falusi kovács „ezüstfehér háza” „a barnasíkos dombok oldalán” maga a béke szigete, ahol az emberek az egész napi verejtékes munka után jóízű, csendes beszélgetésben kipihenik fáradalmaikat. A természet romolhatatlan szépségében gyönyörködve átadják magukat egy „magasabb valóság” igézetének. Gyerekkorában költőnk gyakorta hallgatta az „öreg” tiszta beszédét, „verőfényes őszi napokon / a domboldal száraz füvei közül néztük a robogó fellegeket”. Itt szívta magába az olthatatlan kívánságot, hogy valamikor ő is ilyen békességben éljen. Felnövekedvén már tudja: soha nem fogja megtalálni ezt a béke-szigetet; az Édenbe nincs visszaút (ezért „elérhetetlen”). Nemzedékére – s órá magára is – Sziszüfosz sorsa vár: „Nincs út tovább, kereshetem akárhol. / Ezt is tudom. S mégis továbbmegyek. / Leszek, ha kell, a gyávaságra bátor, / magamhoz hűtlen, ha csak így lehet. / S túléltem, bár ez végképp nem elég, / kudarcaim felmentő szégyenét” (*Sziszüfosz*).

Győri László és Konc(zek) József neve a későbbiekben nem lett annyira közismert, mint a többieké. Ez nem jelenti azt, hogy nem voltak igazán tehetségesek – sokkal inkább azt, hogy még a többiekénél is mostohább körülmények között kellett küzdeniük önmaguk megtartásáért (a vidéki életforma, a pezsdítő szellemi közeg hiánya, a helyi „kiskirályok” különvéleményt nem tűrő diktatúrája stb.). Hosszú időn át hallgatásra kárhoztatva, mármár „kimaradtak” az irodalmi életből. Azonban az utóbbi években gyakorta hallatják hangjukat, különböző irodalmi lapokban publikálnak. Konc(zek) Józsefnek regénye jelent meg a közelmúltban (*Damó*, 2001), s Győri László a letűnt korszakot bemutató nagyobb lélegzetű művén dolgozik.

Az egyetemi évek lezárultával – a hatvanas évek derekán-végén – Oláh János fogalmazza meg közérzetüket a legpontosabban *Nemzedékem* című lírai prózájában: „Ott álltunk becsomagolt bőröndök és vasalozzagú lópokrócok között, és összefüggéstelenül és dacosan nem sajnáltuk magunkat. Bízunk és elszenvedtünk, mint mindig. [...] Azt hittük – és ezt hitték el velünk! –, hogy tulajdonképp semmiről se tehetünk. Talán valóban így volt, és mégse volt igaz, csak kényelmes és biztonságos.” Aztán kezdődtek a keserves küzdelmekkel teli évek, a lefojtottság, a visszautasított szegénye, amit soha nem lehet elfelejteni! „A vidéki pályaudvarok ideghűvös hajnalai most fölzokognak bennünk, és visszatérnek. Visszatérünk mindannyian, egy közönséges nemzedék nem egészen közönséges bolondjai kifosztott arccal és elpusztult zászlókkal, előkaszálódunk a könyörtelenül elrontott évek bugyrból. Nem kérünk senkitől szívességet, magunktól se. Éppen elég könyörtelen, ami megtörtént...”

E nemzedék szemében a megmaradás, a túlélés, a morális tisztaság megőrzése (s ami ebből következik: a kivülállás, a jogos önvédelem) volt a legfontosabb érték – míg az előtük járt '56-osok számára a végsőig vitt heroizmus. Álmodni szabad, sőt kell az „elérhetetlen föld”-ről, ugyanakkor nem lehet elrugaszkodni a valóságtaglajtól, hiszen az élet nélkülözhetetlen feltétele az adott viszonyok tudomásulvétele. Az élet pedig mindennél fontosabb... A valóság erősebbnek bizonyult minden eszmé(ny)nél, s a „létező szocializmus” megreformálása csak utópikus ábránd maradt.

* * *

Mezey Katalin és Oláh János 1970-ben életrajzi kötetére lép, hogy a továbbiakban együtt vívják „önvédelmi harcukat” a külvilág konformizáló, értékroncsoló hatásaival szemben. Párkapcsolatuk, párhuzamos alkotói pályájuk, közös életélményeik a késő Kádár-korszak fiatal értelmiségének jellegzetes és tanulságos szellemi tapasztalatait kínálják. Mind anyagi, mind társadalmi helyzetük nehézségei, a peremre szorítottság gyötrelmei a bensőséges családi élet-

tel ellensúlyozni próbáló erőfeszítéseik világosan nyomon követhetők műveikben, melyek mindazok élményvilágát reprezentálják, akik a pártállam börtönrácsai között egy morálisan tiszta életvitelt próbáltak kialakítani. Végül is kívül maradtak a körön, amelynek lehetősége nyílt a szellemi élet formálására; így aztán egészen a rendszerváltásig – bár köteteik a „tűr / tilt” háttérmezgyéjén meg-megjelentek (mindig némi késleltetéssel) – nem bontakozhatott ki teljes egészében alkotói karakterük. Mégsem roppantak meg szellemileg, mint azok, akik sorozatos megalkuvással próbálták „előmenetelüket” biztosítani. Nonkonformitásuk bizonyos értelemben az avantgárrdal rokonítja őket; de támadó gesztusok helyett inkább az iróniát választják. Mezey Katalin – a „krisztusi kor” múltán – pontosan fogalmaz (mondhatnánk: egész nemzedéke nevében): „Ha Krisztus még egy esztendőt megér, / nem feszített ki keresztre magát, / leteszi a Messiás-csuhát, / és halat fog Genezáret taván. [...] Asszonyt vesz s gyermekét megtanítja, / hogy a szemét elég, ha résre nyitja. / Ó, harminchárom év villámcsapása! / Irgalmatlan fény, felismerés: / hogy a gonosznak ellent kell állani / és nem fontos a gyors mennybemenés” (*Ha Krisztus még egy esztendőt megér...*).

A családért vállalt felelősség, három gyermekük (János, 1971; *Katalin*, 1974; *Mátyás*, 1975) felnevelésének gondja, a konzekvens szembeszegülés az élet- és gondolkodásmódot uniformizálni kívánó társadalmi nyomással sok tekintetben felőrölte energiáikat. Műfordítással, szerkesztői munkákkal vagy éppen más „kenyérkereső” tevékenységgel (Oláh János cselgáncsedzőként) próbálták megélhetésüket biztosítani. Meg nem született műveikkel szegényebb lett a magyar irodalom.

1982-ben a *Kilencek* ismét közösen lépnek fel: megjelentetik az *Elérhetetlen föld II.* antológiát, majd 1986-ban az I. könyv hasonmáskiadását. 1988-ban Csontos János interjú-sorozatot készít velük (*Együtt és külön – a Kilencek*). A kötethez írt előszavában „irodalomtörténeti kilométerkő”-nek nevezi egykori kötetüket, s szervezőképességüket, morális tartásukat az *Újbold* köréhez méri. Fontosnak tartja, hogy a csoport megőrizte összetartozás-tudatát; ugyanakkor mindegyikük megtartotta egyéni hangját, alkotói szuverenitását. A nyolcvanas évek óta folyamatosan szerveznek közös előadóesteket, havonta tartanak összejöveteleket, amelyeken – mint vitafórumon – megbeszélik közös problémáikat. Mezey Katalinnak és Oláh Jánosnak továbbra is fontos szerepe van összetartozás-tudatuk erősítésében.

1987–88-ban – a mindinkább felforrósodó társadalmi indulatok közegében – felerősödik közéleti szerepvállalásuk is. 1987-ben Mezey Katalin kezdeményezésére megalakul az Írók Szakszervezete, melynek – Galgóczy Erzsébet elnökle mellett (majd az ő halála után *Jókai Anna* elnökletével) – Mezey lesz a titkára, 1992-től főtitkára. Oláh Jánossal közösen – félig-meddig még „szamizdat”-ként – 1988-ban önerőből útnak indítják a *Remetei Kéziratok* sorozatot, elsősorban – érthetően – saját és baráti körük műveinek publikálására (évente két folyóiratszerű szám, összesen 12 kiadványuk jelenik meg). 1990-ben létrehozzák a KÉZirat Kiadót (amely egyike az önszerveződésből létrejött kis kiadóknak, s mindmáig fontos művek gondozását vállalja, a pályakezdő fiatal költők felé is nyitott).

Az 1989–90-ben megnyílt lehetőségekkel tehát élni tudtak; a szellemi élet szabad önszerveződése, a megbélyegző irodalompolitikai kategóriák („három T”) eltűnése kedvezett az eddig homályban tartott („tűrt”) költőcsoportnak. A rendszerváltást követő szabad(abb) légkörben aztán az egész – addig „pórázon tartott” – szellemi élet megpezdül. Mezey Katalin az Írószövetség elnökségi tagjaként – háta mögött az Írók Szakszervezetével – bátrabban és hatékonyabban tud fellépni nemcsak nemzedékük, hanem általában az irodalmi élet érdekképviselőjében is. Megszervezi a Széphalom Könyvműhelyt, amely az újabb magyar irodalom (határokon belüli és túli) legjelesebb képviselőit vonzza maga köré. Oláh János 1994 ősztől az Írószövetség havi folyóirata, a *Magyar Napló* főszerkesztője lesz, majd létrehozza a Magyar Napló Kiadót is. Kettejük kiváló szervező s az irodalmi élet

széles spektrumát átfogó tevékenysége felbecsülhetetlen jelentőségű a független és sokszínű irodalmiság kialakulása tekintetében.

Az ún. „kis kiadóknak” fontos szerepük van a kevés példányszámban megjelenő (többnyire csak egy szűkebb olvasói réteget érdeklő) művek kiadásában, az egyetemes (azaz: határokon átívelő) magyar irodalom szerves életének kialakításában. Ezért jött létre – szintén Mezey Katalin elnökletével – érdekvédelmi szervük, a Könyves Szövetség, amelyhez mintegy húsz kis kiadó csatlakozott. Oláh János – mint a *Magyar Napló* főszerkesztője – Kutassy Máténak adott interjújában (Az irodalmi lapok kilátástalan helyzetbe kerültek – *Magyar Nemzet*, 2004. nov. 17.) arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelenlegi helyzet (a folyóiratok, kiadók, egyesületek stb. tőkeszegénysége, kiszolgáltatott piaci pozíciója) „a soha jóvá nem tett – államosításnak nevezett – fosztogatásnak a következménye”. Ezt a helyzetet csakis „a támogatási rendszer átgondolt kiteljesítésével lehetne orvosolni”, de erre még egyik kormány sem mutatott hajlandóságot. Így hát nem csoda, ha a művészeti élet szereplői (újra és újra) „renitenskednek”, s a mindenkori kultúrpolitikával éppúgy hadakoznak, mint korábban. „Ó, már megint mi baj velünk?” – kérdi ironikusan Mezey Katalin. S a válasz még ironikusabb: „Bizony, bizony, baj van veletek, // Legfőképp hogy éltek, gyerekek! [...] Nincsen rátok szükség, gyerekek! / Rég nincs nektek itten helyetek, / nem is volt itt soha helyetek. //...// Vagytok és nem kéne lennetek Tévedés volt születésetek!” (*Dal a véletlenről*).

Az ezredforduló első évei a szellemi „kötélhúzás” áldatlan állapotában találtak bennünket. Az érdekharcok ismét az értékek, a minőség rovására zajlanak. Ebben a zűrzavaros helyzetben a múlt „átértékelése”, a jelen állapotok gyökereinek megismerése–megértése szempontjából egyre szilárdabb támpontnak tűnik a Kilencek életműve, amely a kezdetektől mindmáig – szerencsére még nem lezártan! – a személyiség teljességének, az egyén és közösség szabadságának jogáért, a nemzet alapvető létproblémáinak megoldásáért perel.

Lassanként megjöttek, megjönnek az elismerések is...

Utassy József már 1978-ban, Kiss Benedek 1979-ben, majd 1999-ben újra elnyerte a József Attila-díjat; a nyolcvanas évek során pedig mindannyian különböző – kisebb-nagyobb – szakmai elismerésekben részesültek (nívó-díj, SZOT-, illetve Mórnicz Zsigmond-ösztöndíj, Déry-, Füst Milán-jutalom stb.). Kovács Istvánt 1990-ben a lengyel irodalommal való elmélyült foglalkozása, műfordításai okán a Lengyel Köztársaság Erdemrendjével tüntették ki. 1992-ben aztán Győri László, 1993-ban Mezey Katalin, 1994-ben Oláh János is megkapta a József Attila-díjat, 1994-ben a Kilencek köre pedig egységesen elnyerte a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. Mezey Katalin 1996-ban, Kiss Benedek 2003-ban Arany János-jutalomban részesült, Utassy Józsefet 1997-ben a MAOE Pro Literatúra-díjával, 2001-ben pedig Babérkoszorúval tüntették ki. 2003-ban pedig Mezey Katalin Artisjus Irodalmi Díjat kapott. Életműjük még lezáratlan (Rózsa Endrét kivéve); így hát megvan az esélyük rá, hogy az irodalom „élmezőnyébe” bekerüljenek.

Költészetük hitelesen kifejezi a Kádár-korszak „kemény” diktatúrájában felnövekedő, eszmények és valóság teljes divergenciáját már korán érzékelő értelmiségi nemzedék közös társadalmi közérzetét s azt a jobbítani kívánó akaratot, amely e nemzedéket indulásakor jellemezte, míg végérvényesen szembe nem találta magát a „változtatnod nem lehet” kényszerű felismerésével. A lefojtottság évtizedeiben egyetlen menekvés lehetőségét a magánélet kínált, így ennek fedezékébe húzódva elfogadták az „elfogadhatatlan realitást”, amelyhez nem hasonlultak, hanem szellemi függetlenségüket megőrizve igyekeztek kívül maradni a hatalom sáncain. A szabadságnak és függetlenségnek azonban ára volt: nem kaphatták meg időben az érdemeik szerinti méltó elismerést, s bizonyos értelemben az olvasói táboruk is szűkebb lett, mint más – szerencsésebb, ismertebb – pályatársaiké.

„SZERENCSEK VÉLETLENE MINDEN...”

Mezey Katalin

„Én vagyok Mezey Katalin,
A fényképeim is engem mutatnak.
Én tetőtől talpig én vagyok
Ameddig lenni hagynak”

(Azonosítás)

1970-ben jelent meg Mezey Katalin első önálló kötete (*Amíg a buszra várunk*). Sajátosan nőies, de nem érzelmes líra az övé, ekkor még erősen érezhető rajta mesterei hatása. Nagy László keze nyoma költői dikcióján is érezhető („Istenem, adj eleséget, / harchoz halálíg ellenséget, / forró egedhez kemény szárnyat / messzeségedhez merész vágyat” – *Fobász utoljára*). A népköltészet is termékenyen alakítja versvilágát, képi- és dallamkincsét (*Nagycsütörtök, Nagypéntek, Elemek, Mondóka, Töredék, Esőkergető, Fordított Kőműves Kelemen* stb.). Sok tekintetben viszont Kassák szikár, tárgyias lírája, elvontabb kifejezésmódja hat poétikai megoldásaira, olykor még a szöveg vizuális erőterét is alakítva (*Kút* 1,2; *Erőnk; Így készül, Vékony álom* stb.). A dialógusforma, a montázsra épülő geometrikus szerkezetek, ironikus szövegbetétek valamiféle nyelvi játékosságnak is teret adnak (*Idő, Sorsközösség, Kifutópályák, Rendjeleink* stb.). A *hontalanság évszaka* című kompozíció pedig a kései kassákos szabad vers melankóliáját sugározza: „Az ablakon túl elvérzik a hegy, / fehér bordái közt vörös tölgylomb zuhog. / Idegen égővek fordulnak fölénk, / eljön a tél, hontalanságunk / pusztíthatatlan évszaka.” Kassákról később kiemelkedő az életmű egyetemes értékeit revideáló tanulmányt is ír (A nemzetközi avantgárd mozgalmak magyar fóruma, a MA – *Valóság*, 1973/9. sz.).

A világot, amelyben élnie adatott, nem tudja, nem akarja elfogadni (*Komolytalanul, Albatrosz, Ünnepeink, Miféle világ ez?*). Sorsát, léthelyzetét nem érzi önmagával adekvátnak; de mert egyelőre nem tud körülményein változtatni, türelemre inti magát: „Járunk az egyhangúság / emlékművei között / hol / oszlopot / épít a / vízcepp //...// Így készül minden / a föld mélyén / ideleln, / csak türelem, / csak türelem” (*Türelem*). Cseppkőszerű versszerkezettel teszi szuggesztívebbé mondandóját, kecsesen karcsúsítja a tömör formát, melynek talapzatát a „türelem” szó képezi.

Az egyetemi évek alatt minden egyértelműbbnek látszott: volt mi ellen és miért lázadni. 1964 tavaszán a zürichi egyetemen (ahol Svájcban élő nagybátyja meghívására egy szemesztert hallgatott) szerzett tapasztalatai nyomán óhatatlanul felmerült benne a kérdés: Közép-Európa vajon Európa része-e?, s benne a magyarságnak milyen esélyei vannak? Sok évszázada tartó haldoklásunk (kurta győzelmek, hosszas visszavonulások) vajon milyen jövőt ígér (*Nacionálé, Határaink*)?

Második kötetében, melynek megjelenésére évekig kellett várnia (*Anyagtanulmányok*, 1978), már tárgyilagosabb szemlélettel keres választ a fenti kérdésekre (*Beszéd, Párbuzamos osztályok, Nemzetiségi kérdés* stb.). *Eltávozott szavak* című versprózáját Határ Győzőnek ajánlja – általa üzenvén a „külfhoni” magyaroknak: itthon kiürültek a szavak, bábeli nyelvzavar uralkodott el. „Vannak, akiknek szájáról másképp hangzanak fel” (pl. korona, jogar, földalma); de a többség nem érti. „A szavak felszárnyalnak, lehullanak, meghalnak, egymásra találni nemigen tudnak.” Holott esszenciális szavaink „a lélek belső támasza, amíg egy gyertya égni képes, s végképp el nem fogyott az oxigén.” Határ Győző az éteren át (*Szabad Európa*) válaszol: vette és köszöni az üzenetet, benne valóban a magával idegenbe

elhozott anyanyelv „elkonduló utolsó igéje” az „ultimum moriens”. Mezey Katalin e kötetét pedig minden tekintetben jelentősnek tartja: „Szelektivitása szigorú [...] ismeri (és lakolja) a szavak mágikus erejét, [...] s szépelgés helyett az önmagában is kegyetlen őszinte számvetést választja” (Határ Győző: *Irodalomtörténet*. 1990, 251–52).

Maga a kötet cím s a címadó vers is jelzi: Mezey Katalin egyre nagyobb figyelmet fordít a költészet „anyagára”, a nyelvre, a pontos és tárgyias megjelenítésmódra (ami részint a Kassákkal való foglalkozásának is köszönhető). Úgy gyúrja-alakítja a formát, mint a hajdani „mesteremberek” (s mint egykor apja „a durván hangszerelt, visszhangos lemezt”). A hangokkal, a ritmussal, rímmel való játék felszabadító hatással van rá (Anyagtanulmány az *Elhatárolódás* című vershez, amelyet Határ Győző – fenti kritikájában – „a kötet szíveközepének” nevez). A fényárnyjátékkal a valóság hullámmozgását képezi le, feltárva a dolgok belső természetét: a mindenben megnyilatkozó, mindent átható ritmus őselvét (*Természetrajz* című szöveg).

A kötet másik, bensőségebb vonulata a magánélet titkait tárja fel – közvetítés a lélek rejtettebb szféráiról.

A tanítás–útkeresés nehézségeit, belső válságait, a Tatabányán töltött éveket (1964–69) majd önelemző prózájában örökíti meg. Költészetéből (ekkor már!) a révbejutás meghitt biztonsága árad. Oláh Jánossal kötött házassága (1970) szilárd életszövetségnek bizonyult, három gyermekükkel mintegy „szigetvilágot” teremtenek maguk köré. A család mindkettőjük számára menedék, és védőbástya az ellenséges külvilággal vívott harcaikban. A hetvenes évek derekán, a kultúrpolitika „szigorítása” idején, öniróniával írja költőnk: „Akárhova megyünk, belénk botolnak. / Legjobb, ha nem megyünk / sehova. [...] A jobb fejek akváriumban ülnek, isznak. / A rosszak kígyóznak / az asztalok között. [...] Rólam kiderül majd, / hogy üldözési mániában szenvedek. / Hogy róluk mi derül ki, / elképzelné is retetek” (*Üldözési mánia*).

A *Szárazföldi tél* és a *Választás* ciklusok belső metamorfózisról tanúskodnak: a költő-asszony megkísérli összeegyeztetni saját szellemi törekvéseit (ír – fordít – lapot szerkeszt, a *Népművelés*, *Szovjet irodalom* stb. lapoknak dolgozik) családanyai kötelezettségeivel. A korszak e jellegzetes nő-típusának belső dilemmáit ő fogalmazza meg leghitelesebben, hiszen saját bőrén érzi a kettős elvárásrendszer szorítását: „lemondjak legelemibb hajlamaimról / hogy legelemibb hajlamaimnak engedelmeskedjem? // Vagy lemondjak / legelemibb hajlamaimról, / hogy legelemibb hajlamaimnak / engedelmeskedjem?” (*Választás*). Nem! – a kettőt együtt kell vinni a szellemi és a hétköznapi létszférák folyamatos egyeztetésével – csak így őrizheti meg lelki egyensúlyát. Még ha olykor nehéz is a kettős teher (*Türelmetlenség borít el, Nem tudom vinni már* stb.).

Édesapja hosszas betegsége, majd halála mélyen megviseli; megrendítő költemények sorában búcsúzik tőle (*Vég, Rekvium I–II, Három strófa, Temetés, Szerencse*). Most már, hogy gyerekei vannak, egyre mélyebben éli át a szülők öregedésének, majd egyikük elkerülhetetlen magára maradásának kínzó élményét (*Emlékvers*). Áttűnő árnyként olykor-olykor felbukkanni látja apja földi alakját (*Apám*); s eltűnődik az élet könnyörtelen Janus-arcán: „A sivár kezdet / és a sivár vég között / tarkán megrakja asztalunk a Sors, / hogy legyen mitől a szívnek fájni, / s legyen mitől / fájdalmas a búcsú” (*Kezdet és vég*).

Újra meg újra című verseskötetével elnyeri a Füst Milán-díjat (1985), melyet Weöres Sándor nyújt át neki. Az objektív lírával rokonítható pillanatfelvételek, állapotrajzok sorában tárja elénk a „kettős élet” örömeit-fájdalmait, a belső megosztottság (hivatás, család) nehézségeit (*Távolság, Ha nem is úgy, Nélkülük itthon, Rubák, Vallomás, Asszony-naptár, Zsol-tár* stb.). Filléres gondokkal küzdve, „vasalatlan, szétdobált holmik” között, „a rendetlen, futó konyhával” mit sem törődve, „vetetlen ágyak, lógó takarók” közepén ülés fordít. „Ke-

nyérért, pénzért, nem titok” (*Nem titok*). Ő, aki hajdan gyors és fényes „felfutás”-ról álmodott, a megélhetés bilincskébe zártan próbál valamit megőrizni egykori önmagából (*Ki bitte volna?*). Ugyanakkor tisztában van vele: nem szeretne más életformában élni. Így inkább elhordozza a rá szabott terheket. „Nehezen viselem a család kötöttségét, / de szeretőnek sem voltam való. / Emitt béklyóba ver a felelősség, / amott nagyon szaladt velem a ló. / Szerepétől nem látó, rossz színész, / mindig túljátszanám az életet? / A tökéletes felszított vágya hajt? / Vagy véremlében hullámlzó végletek?” (*Végletek*). Olykor szorongva néz szembe a múltó Idővel (*Boldogtalan*), de érzi-tudja: kapcsolatuk egyre teherbíróbb, mindenben támaszkodhat rá. Gyönyörű versben vallja meg: összetartozásuk immár széttephetetlen: „Az emlékezet borostyánkővében / nekem ma is az vagy, aki voltál. / Noha tudom – tudnom kellene – / hogy más lettél, változtál, alakultál. / Ahogy változtam én is. Jóllehet, / mint szakadt filmen az utolsó kocka, / hogy kényszerűen megállt a kép veled / rávésődttél belső homlokomra” (*Zárójel*).

Az élet előrehaladtával Mezey Katalin lírája mindinkább meditatívabbá válik; a személyes létezés kérdéseit is egyre inkább ontológiai aspektusból válaszolja meg. „A lánc egyetlen láncszemének lenni / a nincsből jöve s oda visszatérőn / a véletlen nászából megszületni / mindenben bizonyosságot igénylőn: / van-e kajánabb csapda a tudatnál? / van-e fájóbb a lét – nemlét sebénél, / melyet gyógyítani jobb gyógyszerre vágnál / az egyedül létező létezésnél?” Nőiességét megőrizve mégis alámerül a primér élet boldogságába, hisz ösztönösen érzi: a lét elemi célja az életcsírák ápolása – továbbadása: „Élni az ősi összetartozásért, / nem mások rovására, / s nem más helyett, / fenntartani ezt a kétes, kiélt, / jobb híján létező tenyészetet” (*Credo*). Határ Győző e kötetéről írt kritikájában kiemelten fontosnak, „az ontológiai líra egyik nagy versének” tartja e költeményt. Olyan ember írta, „aki az ösztönével filozofál, és jól filozofál”, „egészséges férfi-pesszimizmus árad belőle, amihez természetesen párosul a dolgvégző, rendületlen derű – a sztoikus serenitas” (H. Gy.: i.m., 254).

Épp ez a mindennapiságban elvegyülő, tőle mégis távolságot tartó látásmód adja Mezey Katalin lírájának sajátosan egyedi ízét-zamatát. Szerettei kedvéért könnyű szívvel viseli „a lét sok aljas kényszerét”, a hétköznapi kötelességeket: „összesöpörni a hamut, / válogatni a szennyes-ruhát, / keresgélni a konyhapénzt. / Írni, széthagyva a szobát. // A lekvárt felmosni a kőről, / a szénporban a brikettet keresni, / kormos arccal befűteni” – és így tovább. S végül: „Legjobban azt szeretem benne, / hogy engedi. Hogy élhetek” (*Válasz*).

Aggódo szeretettel vigyázza gyermekei léptét. Az élet kétarcúságát – Jó és Gonosz felcserélhetőségét, egymásba átcsapását – két remekművű allegorikus költeményben érzékelteti (*Japánkakasunk halálára, Gyilkosságok*). Óvó gyöngédséggel inti lányát: „Ne hagyd a kertben azt, akit szeretsz!” – hiszen a látszatra békés háziállatok (a macska s Fickó kutyájuk) bármikor átváltozhatnak „zsákmányszerző fenevaddá”! Naposcsibe, húsvéti nyúl, japánkakas, gyöngyös hátú jérce stb. széttepett, szanaszét heverő hullái a kertben figyelmeztetnek: „szerencsék véletlene minden / s száz szerencsét egy pillanat kiolt”. A macska, mintha mi sem történt volna, újra visszaváltozik kedves, hízelgő lényé, kutyájuk is „gyermeki békességgel hever a zöld gyepen”, s „ha felriad, hűség és szeretet tekint ránk férfiasan bozontos szeméből”. A gondos-féltő anya így tanítgatja óvatosságra lányát, hiszen az emberi világban is vannak „ragadozók”! „Jövök haza, pénzt, munkát, ennetek / hozok, s noha tudom, hogy ez a rend, / mégis napra-nap addig rettegek, / amíg körül nem fogtok idebent”. A meghitt kis emberi közösséget a szeretet és bizalom szálai kapcsolják összes védik a külvilág félelmetes erőitől.

Voltaképpen most kezdi „átértékelni” életét, s felismeri: hol, miben hibázott. Fájóan gondol arra, hogy korán eltávozott édesapjának már semmit nem tud visszaadni abból a szeretetből, amit tőle kapott (*Hiány, Álom, Apám, Ameddig élek* stb.). Most érti meg az

élet alaptörvényét: ifjúkorunkban mindannyian öntelten, nagy szárnycsapásokkal kirepülünk a szülői házból, s aztán – pár év múltán – rádöbbenünk: „Hiába jön / új s újabb nemzedék / egyszer-kétszer földhöz ver a sors / s máris olyanok vagyunk, akár a régiek” (*Hiába*). Egyre inkább visszavágyik a gyermeki hit biztonságába; „tékozló lány”-ként szeretne hazatérni az Úr kertjébe: „Nincs bűnöm egyéb / amit elkövettem, / mint hogy gyengének s halandónak születtem. [...] Fürdenék jószágában mindörökké / Fájó lelkem sosem hasadna ketté” (*Attól félek*).

1991-ben jelenik meg Mezey Katalin válogatott verseinek gyűjteménye (*Szárazföldi tél*), amelyben a korábbiakat három újabb ciklussal egészíti ki (*Sors, Hamlet-változatok, Titkos szolgálát*). A költemények elrendezése egy belső metamorfózis ívét rajzolja ki: a kétségekből és kételkedésből való kilábalás folyamatát. *Önvizsgálat* című verse még a hit nélküli állapotot tükrözi; egy olyan ember lelkivilágát, akinek egykori hitéből csupán a morális mércéje maradt meg, s ezt próbálta a társadalom nyelvére lefordítani: „A keresztény embernek az a szerencsétlen típusa vagyok, / aki az Istenbe vetett hitét elvesztette, / de az erkölcsi igényességét nem; / a forradalmárnak az a szerencsétlen típusa vagyok, / aki az alapvető változásokba vetett hitét elvesztette, / de a változás igényét nem”. Tisztában van vele: a nagy moralisták mindig kívül éltek az érdekhálózatra s megalkuvásokra épülő emberi világon; tehát magára vonatkozóan is elfogadja: „A körön kívül maradtam. Leírtak.” Ugyanakkor szenved attól, hogy így nem tud visszahatni a valóságra. Ebből a kettősségből nő ki a tétova Hamlet-szerep. Egy női Hamlet mondja itt vég nélküli belső monológiát hat tételben. „Jobb meghalni, ha boldogtalan sors / folytatása lenne feladatunk?” Vagy mégis inkább élni tovább, a családért, az Életért? „Kitartasz-e baljós jelek között is, / mint vad, akinek lábán már a csapda? / Vagy szökni próbálsz a sorsod elől, / s magad rántod a hurkot szorosabbra?” Elmenekülhet-e bárki választott s vállalt élete elől? „Pénzt – rangot megvettem, / a tekintélyt kihívásként fogadtam; [...] s midőn ifjúságom eltékozoltam, / könnyű kézzel szórtam mindenhova, / kifosztott-keserű lettem és tétova.” Úgy látszik, mindenkor Rosenkranz s Guildenstern – az örök haszonlesők! – a győztesek.

Nemlempi című verse a mindenkori vesztesek érzés- és tudatállapotát fogalmazza meg, „a lélek sötét éjszakájának” (Hamvas Béla kifejezése) reménytelenségét: „Nem meghalni szeretnék, / desszavonni az életemet; / meg-nem-születni / leíratlan hagyni a nevemet. [...] Mint aki rossz ajtót nyitott / és már nyitáskor helyesen dönti el: / nem ide készült. / Be sem lép, visszafordul, / az ajtót visszacsukja. / Úgy vágyom más életbe. / Úgy vágyom más anyagba.”

Most döbben rá arra, hogy az író valójában nem tehet többet s mást, mint hogy látletet készít koráról.

A társadalmi folyamatok befolyásolására, mások megvált(oztat)ására nincs lehetősége. „A valóságnak ellen-próbája nincs. / Nem keverhetjük újra a géneket, / hogy elterjedjen, mondjuk, egy moralista, / érzelmes és szelíd 'fékezett vegyület' [...] Orvosságot – új utópiát – ki mer annyi után / papírra vetni? Látletet, / amit temérdek tarkára festett / történet háttérben elkészíthetnek. / Magamnak: mentség. Másnak: végrendelet” (*Levelek Cándide-nak, Határ Győző címén*).

Természetesen Mezey Katalin számára (is) új helyzetet teremt a rendszerváltás körüli évek felfokozott, sűrű légköre. A hitbe való váratlan – s szinte meglepetésszerű – visszatalálás (metanoia) feloldja addigi ernyedtségét, s új célokkal telíti életét (*Titkos szolgálát* című ciklus). Pósa Zoltánnak adott interjújában később így vall e felemelő élményről: „Vagy tizenöt éve, hosszú, krízises évtizedek után egy szempillantás alatt visszataláltam a gyermekkori hithez, amelyet szüleimnek köszönhetek.” Ma már úgy érzi: titkon mégis / az Urat szolgálta egész életével, hiszen nem tért el parancsolataitól (Visszataláltam a hithez. *Ma-*

gyar Nemzet, 2003. máj. 20.) Megtérése pillanatát gyönyörűen örökíti meg. „A templomkerti sétaúton” haladva (Máriaremetén fényfonalak tűnnek át a fákon „apám, mint ágak közti fénytörés, fonálon vezetett”). Szélfúvás – a Szent Szellem lehelete. A templomba lépve, „az ablakon betűzött egy sugár. / Letérdeltem és addig néztem, / amíg a szempil-lák / remegő bokra közt / gyermekkoromba visszatértem” (*Visszatérés*). Zsoltáros hangon vallja meg régi-új hitét: „Tebenned bízom én is már, Uram, / ha nem mondhatom is, hogy eleitől fogva. [...] Bárhova nézek, mindenütt Te vagy, / s voltál, amikor nem is láttalak, / s leszel, amikor én már nem leszek” (*Té vagy*).

Többrészes verskompozícióban családtörténet-írásba fog (*A történet kezdete* – 1918-tól indít, apja familiájának sorsát követve). Csak részletek készülnek el belőle, de költőnk jel-zi: szándékában áll a téma prózai feldolgozása is. Hiszen a család sorsának háttérében a XX. század minden létborzalma feltárul. A történelem bohócarcára iróniával tekint már, felismervén-megtapasztalván, hogy a legrettegettebb diktatúrák is felbomlanak egyszer, s hogy az ember személyes sorsa több (s persze kevesebb is), mint a Történelem: „Mindig mellékutcákban találkozott velem, [...] odébblokolt, ha útban voltam. Rám sem figyelt.” S lám, most kimúlt – legalábbis megváltozott arculata. „Díszes keretbe foglalt, / cirkalmazott fotóról / néz le porhüvelyére / s elégedetten horkol” (*Mellékutcákon*).

A rendszerváltás óta eltelt időszakban – mint azt *Párbeszéd* című újabb kötete (2002) tanú-sítja – elmélyült, személyessé vált Istennel folytatott dialógusa. Választ kapott arra a kérdésre is: miért kell végiggyötrödnünk az életutat, „a méregpohár miért tilalmas szenvedő hívednek”? Az Úr maga szabja meg életünk határait: „addig keleszti a lelket, amíg minden emléket el nem vesztett, / boldog fájdalmait, önmagát is levette” (*Párbeszéd*). Így hát mostmár az Istenhez való eljutás (visszatalálás) folyamatként írja le az életutat – amint arról a fentebb idézett inter-júban vall: „Mivel senki nem tudhatja, mikor ér véget földi élete, születésének, öntudatra éb-redésének első pillanatától kezdve az elmúlás felé közeledik, és megjelenik tudatában a szubjektív és szuggesztív kérdés: befejeződik-e életünk a halál pillanatában? Ha hiszünk a lé-lek halhatatlanságában, akkor úgy kell rendeznünk az életünk, hogy bármikor is szakadjon fél-be, tiszta lelkiismerettel álljunk Teremtőnk előtt” (Pósa Zoltán, id. interjú).

Ezzel a morális mércével méri a rendszerváltás folyamatában felszínre került sok-sok negatívumot, az erkölcsi értékek gyors devalválódását, a maffiózó tendenciák eluralkodá-sát, az önhibájukon kívül utcára került százazrek elnyomorodását s az ezzel járó testi-lelki kiszolgáltatottságot. „A test már nem a lélek temploma. / Inkább szegényes albréleti szo-ba, / s ha vékony falain sikoltozás / hallatszik át, a rendőr is vigyáz, / nehogy még időben be kelljen nyitnia” (*A lélek temploma*). A „bukott ember” senkitől, sehonnán nem várhat segítséget; „telefonja néma, / s ha ő hív másokat, / – senki sem veszi fel. / A telefonszám-kijelző mutatja, / ha hív a balsors. / Mért hív? Kit érdekel? [...] A bukott embert csak az Isten szánja, / öklével megsimítja, / úgy emeli fel” (*A bukott ember*).

A hetvenes években keletkezett, de csak itt megjelent *Asztalfiók-líra* című ciklusában a létitkokat faggatja. Isten nyilvánvalóan csak azok előtt nyitja meg ajtaját, akik kopogtat-nak rajta. Így tehát „megváltás” nincs és nem is lehetséges az őt tagadók számára. A *He-gyibeszéd* „antikrisztusi” ellenversével üzen költőnk az ateistáknak: „nem kell hogy felis-merjete, / hogy elismerjete, / hogy ismerjete [...] ne hallgassatok rám, semmilyen megváltást nem hozok”. A tehetetlenség béklyójába zártan részvétellel tekint a világra, de tudja: annak bajaira nincs orvosság, hiszen Isten – az élő Szeretet – tagadásában meg-átalkodott.

A személyes élettapasztalatok által világossá válnak előtte a Sors rejtett törvényei (*Akár a rozsdás késeket* című ciklus). Beteg, öreg édesanyja gondozása az egymásrautaltság olyan

mélyégeit tárja fel előtte, amelyenre – ilyen tapasztalatok híján – nem tehet szert senki. Az újra gyermekké vált anya ósbizalommal kapaszkodik lányába, aki most már anyjaként gondoskodik róla (*Játszunk anyámmal*). A páros összezártság mindkettejük számára sok megpróbáltatás és öröm forrása; ez „Isten rendelése”: „Az önállóság bajnoka ő, / aki soha nem szorult senkire / és a szabadság bajnoka én, / aki már kamaszfővel elszöktem tőle, / nem akartam a szigoróban élni. [...] Akár a rozsdás késeket, / egymással köszörül / minket az Isten” (*Akár a rozsdás késeket*). Anyja halála után pedig mítoszi távlatba vonja a távozót: „Kilépett a közös időből. / A közös szálát elszakítva / magunkra hagyott a világgal, / amelynek maga volt a nyitja. / A kapuja volt. Most bezárult. / Mi itt vagyunk, ő odaát. / [...] / És már többé nem szorul ránk, / tőlünk semmi se kell neki. / Legföljebb az imádságunk, ami még utolérheti” (*Új este ez, mindenben új...*).

A *négy elem* című ciklus kozmikus irányban tágítja a líra határait. A Jankovics Marcellnek ajánlott címadó vers a Teremtés csodáját idézi meg – a négy elem örök metamorfózisban betölti és táplálja a Kozmoszt, életterünket. Költőnk immár alázattal hajt fejet a Mindenség Ura előtt (*Uram, aki...*). A hosszú évek során felismerte: bár a Történelem kegyetlen, vérrel átítatott – a megújulás ígéretét is mindenkor magában hordja. A betlehemi jászolban az emberiség jövője ring: ama hajdani kisgyerek valóban „a megváltásunkra született”. Hiszen „remény született általa: / Isten fia a csecsemő, / akinek hideg jászola / szalmáján szunnyad az Idő” (*Abogy fényezredéveket...*).

* * *

Mezey Katalin prózai, drámai művei is sajátos színt képviselnek: bizonyos értelemben az ifjúsági irodalom körébe tartoznak, ugyanakkor mélyebb, „áthallásos” jelentésrétegeik is vannak. A mese, meseregény (*Csutkajutka meséi*, 1983; *Kivála Palkó Nemlehet országban*, 1987, 1999) nyelvén nagyon is felnőtt dolgokat közöl. Ugyanakkor – minden banalitás nélkül – a legifjabb olvasók számára is átélhetővé teszi azt a szellemi tapasztalatot, amelyet „Nemlehet”-országban keservesen éltünk meg évtizedeken át. Egyúttal mesei reményt ébreszt olvasóiban, hogy a legrosszabb viszonyok is véget érnek egyszer, s az ember(iség) számára mindig van kiút (a „hit, remény, szeretet” által). Kiss Benedekkel, Utassy Józseffel közösen kiadott gyermekverskötetete (*Furcsa világ*, 2001) a rímek – ritmus-képi világ varázslatával egy transzcendentális, magasabb valóságba enged bepillantást. A gyermeki (szürreális) látásmód vegyül itt a felnőtt gondolkodás reáliáival, egy bizarr – mert mesei, tehát lényeg szerinti – valóság boldog zsbongását és sokszínűségét vetítve elének.

Voltaképpen drámái is „mesejátékok”. *A két egyforma királyfi* címen jelent meg 1994-ben öt darabja, amelyek 1970–1993 között keletkeztek.

A *hely és idő játéka* („bohózat öt képben”) abszurd kommunikációs szituációra épül, a szereplők „elbeszélnek” egymás mellett, nem is figyelve egymásra, mint Jonesco vagy Genet darabjaiban. Kinek-kinek csak a „főmarsall” álláspontja a fontos, aki megosztja és kijátssza egymás ellen a többieket (1–3–5. kép). A 2. jelenetben a Fiú és a Lány is a társát keresi, de nem ismernek egymásra, így mindketten öngyilkosok lesznek; a 4.-ben pedig Férj–Feleség és négy gyermekük drámájának az őrmester golyója vet véget. A *Család* hasonlóképpen egy abszurd szituációba enged bepillantást, az Apa és a legidősebb Lány férje itt a totális diktátor szerepét játssza. Az irodalmi témákat parafrázáló többi színmű a mesedráma műfajához áll közel. A *Toldi* Arany János műve első részének színpadi átdolgozása, pedagógiai szempontok alapján. *A két egyforma királyfi* és a *Gismunda és Guiscardus* vándortémák sajátos feldolgozása, amelyekben személyiségcserék, boszorkánypraktikák, titkolózások, késedelmeskedések sorozata idézi elő a „tévedések vígjátékát”, s szintén a kommunikáció lehetetlenségét, illetve e lehetetlenség végzettségét példázzák.

Az abszurd dráma viszonylag korai kezdeményei (lehetek volna) e darabok, ha van rá „vevő”, azaz érdeklődő közönség – de nem volt (ebben az időben még!). Az irodalompolitika pedig végtelenül elutasító volt e műfajjal szemben – így hát Mezey Katalin drámakísérletei el sem juthattak a befogadókhöz.

Elbeszélései, ifjúsági regényei a hazai analitikus próza érdekes, korai kezdeményei. A tudatáram-technika a hetvenes években még újdonságnak számított – ennek ellenére (vagy épp ezért?) csak néhány vidéki folyóiratban jelent meg elismerő kritika róluk. Az író alteregó-hősei szemüvegén át (többnyire egyes szám első személyben), elmélyült pszichológiai felkészültséggel eleveníti meg a történeteket; háttérükben az elmúlt fél század atmoszféráját felidézve. „A minimal artnak azt az útját választottam – hangsúlyozza a szerző Pósa Zoltánnak adott, idézett interjújában –, hogy az igazat, csakis az igazat akarom írni, ami egy olyan fikciós művészetben, mint az irodalom, kicsit furcsa. [...] Az emberi cselekvés belső motiváltságát kutatom, akár verset, akár prózát, akár színművet írok.”

Elbeszéléseiben saját benső tapasztalatait, ifjúkori illúziói elvesztésének folyamatát, a valósággal való konfrontáció fájdalmas élményeit formálja művé. „1972/73-ban kínzó szükségét éreztem a prózaírásnak – emlékezik Csontos Jánosnak 1988-ban adott interjújában. – Ekkor született a *Zöld vadon*, amely addigi ifjúságom néhány epizódjának régészeti műgonddal való feltárása volt.” 1979-ben jelent meg, Illés Endre jóvoltából (mint ahogy többi prózai műve is). A József Attila-i önszembesítés szigorával („az ifjúságot, e zöld vadont, szabadnak hittem és öröknek”) néz szembe az író azzal, hogy saját – „túl magasra állított” – eszményeinek a valóság nem felel meg; ő viszont képtelen a mércét alacsonyabbra venni.

Az első (közös címmel egybefogott) két elbeszélés – *Két kudarc: Az első, A nevelő nevelése* – voltaképpen egymással összefüggő „nevelődési regény”-ként (Bildungsroman) fogható fel, amelyek során a hősnő (az író alteregója) ráébred saját – elméletekkel palástolt – tapasztalatlansága kínos következményeire. Mindkét esetben linearizált belső monológ formájában, önmagát sem kímélő objektivitással adja elő a valósággal való konfrontációjának tanulságait. *Az első* egy pályakezdő tanárnő önanalízise: hogyan tette tönk-re saját maga – „totális” fegyvelmezési szisztémájával – mind a diákjaihoz, mind tanártársaihoz való viszonyát; míg végül két tanév után búcsút mondott az iskolának. *A nevelő nevelése* pedig az első gyermeke születése, életszokásainak kialakítása körüli bonyodalmat örökíti meg. A cím kettős értelmű: a fiatal anya szeretné „megnevelni” – azaz a szigorú napirend betartására rászorítani – a gyerek körül sürgő-forgó, voltaképpen az anyának segédkező életvidám nagynénjét, aki kényezteti – babusgatja a kisbabát, azaz „elrontja” őt. A fiatal anya racionális nevelési elveit néni képtelen betartani (sőt nem is akarja!), így csakhamar kenyértörésre kerül sor. Persze mindeközben maga az anya is „nevelődik” – kénytelen felismerni, hogy az idős és tapasztalt felnőttet nem lehet „megnevelni”, így inkább segítség nélkül marad. Az eset bizonyára nem volt számára (sem) tanulság nélküli: bár az elbeszélésben nem történik rá utalás, de nyilván második gyerekénél már ő is „lazított” szigorú elvein. Így tehát ő – a nevelő – is nevelődött-csiszolódott az eset során.

A búcsú jóval áttételesebb: egy nyári munkát vállaló fiatal – nem értelmiségi! – lány felnőtté érlelődésének (azaz „nevelődésének”) története. Az elbeszélés itt is egyes szám első személyű, de az író érzékelhetően távolságot tart hőseitől. Mari „kapós lány”, a búcsúban az esti bálon sokan megforgatják; egy fiatal – nem odaválási – tanár feleségül is kéri, de ő rátartian mindenkit visszautasít. A szövegvilágban többféle életforma, életfelfogás ütközik. Mire vége a nyárnak, az addig kissé naiv-hiszékeny ifjú leány megtapasztalja az életforgatag veszélyeit, s most már felnőttként érez felelősséget további sorsáért; megtanulta alakítani saját életét.

Mezey Katalin két ifjúsági regénye már szélesebb alapozású, kevésbé szubjektív, jóval inkább a korviszonyokba ágyazott.

Az *Élőfilm* (1984) a 60/70-es évek nyüzsgő világába, a közművelődési klubok felvirágzásának időszakába vezeti be az olvasót, érzékelhetően személyes tapasztalatok alapján (hiszen Tatabányán két évnyi iskolai „kudarca” után a szerző – újabb két éven át – népművelőként dolgozott!). A főhős nő itt nagyon távol áll az író személyes valójától, sokszoros áttételeken keresztül mégis saját tapasztalatai is „beszűrődnek” figurájába. A szerző a „mindentudó elbeszélő” pozíciójából színesen és élvezettel gombolyítja a többszálú cselekmény fonalát. *Szabó Mari* egyszerű falusi lány, aki a közeli kisvároska varrodájában dolgozik, majd Várhelyen (ez már nagyobb város, talán Veszprém!) tanul, s eközben bekerül a művelődési ház színes-forgatagos világába. Filmklubba, könyvtárba jár, s ámulva figyeli a fiatal értelmiség pezsgő szellemi életét, vitáit-beszélgéseit léthelyzetükről, életformájukról, a kultúra szerepéről az emberi élet minősége tekintetében. Szűk kisvilága fokozatosan kitágul: boldogan vesz részt az élőfilmfesztiválra való előkészületekben. Jól érzi magát a szabad(osabb) emberi kapcsolatok forgatagában; mégis, mikor döntenie kell, visszatér a hagyományos életformához (néhány futó, esetleges kapcsolat után férjhez megy első szerelméhez). Révbe ér tehát – ilyen értelemben is befejeződik „nevelődése”. Ösztönösen érzi, hogy számára a házasság biztonsága fontosabb, mint a bármennyire is vonzó, „változatos” élet. Ez egyúttal az író válasza is a korban oly „divatos” kérdésre: melyik életformában teljesebben ki jobban egy nő? – a szilárd családi kötelékben, avagy a partnerváltogató szabadosságban? Mezey Katalin egész további élete válasz e kérdésre.

A *Lyukak az osztálykönyvben* (1986) valódi lányregény (nem véletlenül a „csíkos könyvek” sorozatban jelent meg!). Az ötvenes években játszódik, és egy nagyobb lélegzetű regényre való háttér-anyagot hőmpölyget. Nyilvánvalóan személyes emlékekre épül; a nyolcadik osztályt végző – „osztályidegen”-nek minősített – Czeglédi Erzszi az író nő gyermekkori alakmása. A tanári kar rajza hitelesen tükrözi vissza az ötvenes évekbeli iskolák légkörét, a kontraszelekcio működési mechanizmusát. Kicsiben egy „koncepció per” zajlik előttünk. A komoly, kiválóan tanuló Erzsit a tornatanárnő „stréber”-nek, „kispolgári”-nak minősíti, s mikor két rossz tanuló, csínytevő osztálytársa pengével kivakarja a naplóból a saját és Erzszi rossz jegyeit, rá akarják kenni a „bünt”. Erzszi – szorultságában – bevallja, kik a tettesek, mire a többiek „áruló”-nak nevezik. Végül azonban minden jóra fordul (nem úgy, mint az egyre inkább elvaduló társadalomban!), az év végi búcsúbeszédet Erzszi mondhatja el – s továbbtanulása elé sem gördítenek akadályt. A „deus ex machina”-lezárás mutatja: Mezey Katalin hisz abban, hogy a mesei igazságosság elve („a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak büntetésüket”) mégiscsak működik valamiképp az emberi életben, s a véletlenek összzejátszása folytán olykor kedvező fordulatot (is) vehetnek a dolgok. E természetes derű és bizakodás megkönnyíti kudarcai elviselését.

A ’40–50-es évek világa, a családokat szétziláló történelem adja a háttérét *Levelek baza* című levélregényének is (1989), amelynek mottója Tamási Áron szép sora lehetne: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Verthellyi Gabriella – később textilművésznő – kislánykori fiktív leveleiben, amelyeket barátnőjéhez (Ilihez – az író nő alakmásához) ír, de majd csak évtizedek múltán adja át őket neki – felidéződnek a múltbeli, közös élmények, majd édesanyjával való disszidálásuk, Münchenbe érkezésük első hónapjainak eseményei. A Mezey Katalin írói módszerére jellemző pontos, tárgyias, pszichológiailag motivált analízisben feltárul a háború, az azt követő katasztrofális, tragédiákkal terhes évtized életeket, családokat széttroncsoló könyörtelensége, majd az idegen környezet otthontalansága. A tizenéves kislány számára otthon maradt nagymamája és egykori barátnője az érzelmi fix pont, de az ő alakjuk is egyre inkább továtűnik az Időben. A levelek

ben naplószerű precizitással számol be kedélyvilága hullámzásairól, belső válságairól (édesanyja súlyos depresszióval szanatóriumba kerül, majd férjhez megy kezelőorvosához; Gabi – kint élő nagynénje családja segítségére utalva – megbirkózzván a német nyelvvel, végül egyházi internátusban tanul): „Úgy érzem magam, mint egy hajótörött. Minden eltűnőben, elsüllyedőben. És még semmi nem dereng a láthatáron, ami véglegesnek látszódnék. Csak az internátus és az iskola. Robinson szigete, ahol meg kell tanulnom egyedül élni.” És meg is tanult. Az epilógusból kiderül: pár év múltán rendeződött helyzete. Párizsban, a Művészeti Akadémián megismerkedett egy algíri festőművésszel, Paolóval – s három gyermekük számára békés, biztonságos életet teremtve, megvalósították a Szeretet törvényén alapuló életet. A regényt úgy is felfoghatjuk, mint az író fiktív kísérletét arra, hogy Ili és Gabi alakjában ugyanazon személy kettős sorslehetőségét mutassa fel. Mindkét lány kiteljesítette önnön életét, ugyanakkor nem mondott le a házi tűzhely boldogságáról sem.

Úgy tűnik tehát, Mezey Katalint egyre inkább a személyes múlt foglalkoztatja. Ahogy költészetében visszatért a történet kezdetéhez, úgy prózájában is visszanyúl a gyerekkorhoz, megelevenítve azt a szeretetteljes, védett légkört, amelyben – a társadalmi megaláztatások, szülei „osztályidegen”-nek minősítése ellenére – felnőtt (*A kidöntött kerítés*, 2003). Apró mozaikok villannak fel a múltból, a '40–50-es évek nyomasztó valósága ellen védekező család életének meghitt, bensőséges képei. A lírai formálásmód lehetővé teszi, hogy a család szemszögéből nézve éljük át annak a korszaknak minden embertelenségét, a jogfosztottság és kiközösítettség megalázó élményeit. Az apa, akinek gyönyörű, gondosan művelt kertészetét államosították, belerokkant a megaláztatásba, töretlen daccal és nehéz munkával mégis megkísérelte családja életét „szinten tartani”. A két gyerek a védetség és szeretet gyűrűjében boldogan élte az „ártatlanság korát”, mit sem sejtve a világ igazságtalanságairól. A megmaradt parányi kertet „Éden”-nek érezve, örült a mindennapok apró örömeinek (motorbiciklizés az apával s hasonlók). A „ráébredés” valódi helyzetükre majd csak később következett be...

Prózai munkáiban – mint láttuk – az író mindenkor ragaszkodik az empirikus sík hitelességéhez, nem rugaszkodik „valóságfeletti” régiókba. Nem pszichologizál, mégis mélyen bevilágít hősei belvilágába, analizálja érzéseiket, a külvilághoz való viszonyukat. Fiktív regényvilágot teremt, amelyben minden szereplő öntörvényűen mozog; kinek-kinek megvan a maga helye a szociometrikus viszonyrendszeren belül. A középpontba állított hősök soha nem uralják a regényvilágot, ellenkezőleg: ők is annak részei. Az arányos, kontra-punktos szerkesztési mód biztosítja az ábrázolt életanyag egységes átfomáltságát, esztétikai egyöntetűségét és minőségét. A művekben mindig érvényesül bizonyos „nevelési cél”, de korántsem didaktikusan. Érdekes és tanulságos olvasmányok, nemcsak az ifúság, hanem a felnőttek számára is.

Mezey Katalin irodalmi életünk egyik legszínesebb, legsokoldalúbb egyénisége. Bátor felszólalásai különböző érdekvédelmi fórumokon, az íróközösség érdekeinek rendíthetetlen képviselője, szervezői képességei kiemelt helyet/szerepet biztosítanak neki az irodalmi közéletben. Gondoskodó és mindenkire figyelő női-asszonyi erényei e szerepvállalásban is megnyilatkoznak: a közösséget összefogni – s nem széttagolni – kívánó igyekezete teszi alkalmassá a szellemi „önvédelem” szervezésére. Nem törekszik „férfibabérokra”, nem akar „férfiasan lehangolódni” lenni, egész tevékenységében – éppúgy mint életművében – ez a nőies, összefogó hajlam dominál. Ez adja meg számára a külön rangot *nőköltőink, költőnők* sorában.

(*Folytatjuk*)